

Falchs

31

Grup de divulgació
de la història de Fals

FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS

DESEMBRE 2006, NÚMERO 31

El Molí

Moles

Introducció

A l'edat mitjana, en un lloc com Fals, que tenia una economia basada en l'agricultura, no hi podia faltar un molí fariner, una instal·lació destinada a convertir el cereal en farina panificable. Els molins primitius s'edificaven al costat d'un riu o riera, per tal de poder aprofitar la força motriu de l'aigua per fer girar les feixugues pedres del molí.

L'antic molí de Fals es va aixecar en un planell situat aigües avall del Gorg Negre, al vessant esquerre de la riera. Era un lloc adient, perquè mitjançant una resclosa i una curta sèquia s'hi podia fer arribar l'aigua amb facilitat. La resclosa, que encara es conserva, estava situada per sota de l'aiguabarreig de les rieres de Fontanet, que baixa de Sant Mateu, i de Fals, que baixa de Fonollosa i de Camps. De la resclosa en sortia un canalet, ara parcialment enrunat, que alimentava la bassa, situada a la part alta del molí. Com que un tram del canalet havia de travessar un balç, els constructors van haver de fer un aqüeducte amb dos arcs de pedra. La bassa emmagatzemava l'aigua, i quan el moliner volia moldre, obria el pas de l'aigua, i aquesta es precipitava avall amb velocitat i feia girar la mola.

En un pergami datat el 8 de juny de 1250, hi consta com Ramon, vescomte de Cardona, fa donació a Bartomeu de Castellolí d'un alou situat al balç d'Alcatere, "in quo covant agiles usque ad Gorgun Nigrum videlicet Irlam Jusanam et Subiranam et vineam de molendino et ortam de Nogerio". Una traducció al català d'aquest fragment seria una cosa així: "des d'allà on fan niu les àligues fins el Gorg Negre, és a dir, la Illa Jossana i la Illa Sobirana, i la vinya del Molí, i l'hort del Noguer". En el capbreu de Bernat de Fals de 1303 es menciona diverses vegades "en cap la costa com hom va al molí".

Antiga resclosa

Aquest topònim, "la vinya del Molí", i l'existència d'un camí que baixava per darrera del castell cap al molí, sembla indicar que abans del Molí que ens ocupa, n'hi havia hagut un altre de més primitiu, al mateix lloc o molt a prop.

Tram cobert del rec

La construcció de l'actual casal, d'estil gòtic, es pot datar amb precisió, la qual cosa és molt poc freqüent en els molins d'aquesta època. És possible gràcies a l'establiment que va fer el Vescomte de Cardona al seu castlà Bernat de Fals el 28 d'octubre de 1310. El va autoritzar a fer construir un molí, deixant-li prendre la pedra i tot el que necessités per a la seva construcció, així com per a fer la resclosa, "cum aquis et lapidibus magnis et macximis et cum glebis et buiguis et generaler cum omnibus aliis que ad dictum molendinum necessaria et utilia fuerunt valentes que valeatis recipere resclosam sive resclosas vel atque matrem dicti molendini ne cumque vobis magis platuerit in dicta riparia", perquè els molins eren un privilegi que es reservaven els Senyors del terme per a ells mateixos. Més endavant però, aquests van preferir cedir-los o arrendar-los per una quantitat fixa. Així, el Molí de Fals va ser cedit al segle XV als propietaris del mas Massana, que el van gestionar fins que es va aturar al segle XIX. Va haver de parar perquè no va poder resistir la competència del Molí de Boixeda, una instal·lació amb una maquinària més moderna.

En aquesta revista extraordinària dedicada al Molí de Fals, hi trobaran en primer lloc un article del senyor Xavier Sitjes i Molins, una persona molt entesa en el tema de l'arquitectura medieval i l'art romànic, i a qui agraïm la seva col·laboració. Els croquis de l'edifici han estat realitzats per ell mateix.

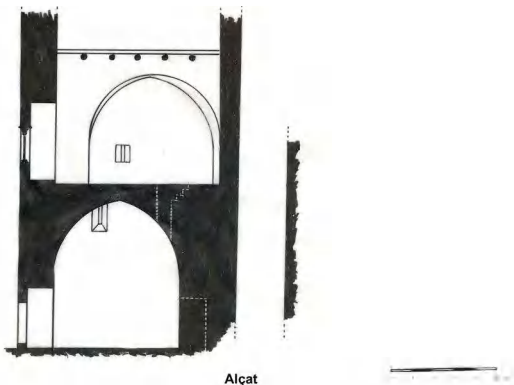
La segona part tracta del traspàs del domini del Molí a la família Massana, mentre que en la tercera part es recull la història fins els nostres dies. Completa l'edició un article sobre el Molí de Boixeda.

El Casal dels Molins

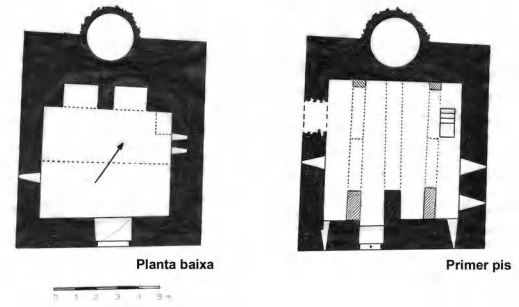
A redós del castell de Falcs, a l'altra banda de la riera, s'aixeca una casa de molins monumental que va perdurar sencera fins fa pocs anys. Dic casa de molins, perquè n'hi havia dos.

És un edifici de planta gairebé quadrada, d'uns 9 per 10 metres de costat, compost d'una planta baixa i un pis alt, al qual se n'afegí un altre en època més tardana (sembla que al segle XV). Aquest segon pis ha estat refet recentment i se li ha incorporat, a sobre, un terrat voltat de merlets, que donen a l'edifici l'aspecte d'un castell. Tot el bastiment és de bons carreus de pedra picada, edificat a principis del segle XIV, segons dades documentals.

A la planta baixa s'hi entra per un portal d'arc de mig punt, de dovelles. L'interior és cobert per una volta apuntada d'eix transversal; al fons hi ha dues fornícules per a sengles molins, els quals foren eliminats l'any 1798 per a fer-ne un de sol, segons la data que es troba inscrita en una pedra. Aquesta obra ara impossibilita veure com s'hi derivava l'aigua des del pou que hi ha al darrere. A la banda esquerra (oest) d'aquesta sala dels baixos hi ha una espitllera arran de volta, que permetia veure des de dalt i de fora estant, el que es feia a dins, als molins.

La planta superior té una fondària més gran que la dels baixos perquè el bastiment està arrambat al pendent del terreny. Té al frontís una finestra coronella bifora, ara molt malmesa, amb llinda de dos arcs de punt rodó, a l'estil de les que es feien al segle XIII. L'interior de la sala és cobert amb un embigat que descansa sobre tres arcs diaframes, semicircular el del mig i ogivals els dels costats. Al voltant de l'estança hi ha diverses espitlleres que donen a l'edifici

un cert aire de fortalesa, i al terra, foradant la volta de la sala de sota, una obertura per baixar-hi amb una escala de fusta.

L'aigua per moure els molins era conduïda des de la riera per un rec que, en alguns llocs, tenia arcades per a sostenir-lo i de les quals se'n conserven dues. Del rec, l'aigua passava a un gran dipòsit de forma més o menys triangular (d'uns 40 metres de llargada), de parets fetes amb bons carreus, la gran majoria dels quals van ser trets per construir l'habitatge modern i els merlets dels quals he parlat abans.

Consta que l'any 1310, Ramon Folc VI, vescomte de Cardona i senyor del lloc, va autoritzar al seu castlà, Bernat de Falcs, per construir el casal per al molí o molins, ensems que la resclosa, l'aqüeducte i la bassa. Sis anys després, acabada l'obra, el mateix vescomte, va reconèixer al castlà els drets que amb la construcció havia adquirit.

Anys després, el 1456, la mare de l'aleshores castlà Pere Galzeran Montserrat, menor d'edat, i els tutors d'aquest, van autoritzar al moliner Julià Sala, àlies Rovira, per fer sobre la volta del casal dels molins, una casa amb dos sostres. Això sembla explicar l'existència dels tres arcs diaframes que hi ha al pis de dalt: el del centre, de punt rodó, devia aguantar la paret que feia de carener de l'antiga teulada, mentre que els altres dos, que no lliguen amb les parets de la crugia, degueren ser fets després per aguantar el sostre del segon pis quan fou aixecat l'edifici.

Aquest casal és, doncs, una construcció ben documentada a diferència d'altres de l'època, datats només per analogia, per la qual cosa i ací m'és grat fer constar el meu reconeixement al Sr. Ernest Molins que m'ha comunicat les referides dades diplomàtiques.

Xavier Sitjes i Molins

El Molí de Fals

Galzeran de Sentmenat, el castlà de Fals, tenia diverses possessions al voltant del castell, entre les quals s'hi comptava el molí fariner que hi havia al peu de la riera. Hem vist com aquestes possessions li havien estat cedides als seus avantpassats pel seu senyor natural, el Vescomte de Cardona. Com que el castlà vivia confortablement a la

ciutat de Barcelona, solia arrendar les rendes que li produïen les terres i cases per un preu fixat. El 28 de març de 1436 va fer un establiment a Francesc Sala i a Julià Sala del seu molí, i altres trossets de terra, a canvi d'un cens anual de 110 sous. Era una quantitat elevada, però el molí era un bon negoci, ja que tots els pagesos del terme hi havien d'acudir a moldre el gra.

Espitlleres al primer pis

Detall del finestral gòtic

Arxiu F. Villegas

Mola superior trencada

Planta baixa

El Galzeran va ser succeït pel seu fill Galzeran Montserrat, i quan aquest va morir el 1449, va ser la vídua Elisabet de Cartellà, senyora de la baronia de Dosrius i de Canyamars, qui va rebre les rendes de Fals en qualitat d'usufructuària, ja que l'hereu Pere Galzeran Montserrat era només un nen. En el període comprès entre els anys 1457 i 1561, l'arrendament de les terres de la senyora de Fals es va pactar per una mitjana anual de 41 lliures.

L'establiment del molí fet el 1436 va ser cancel·lat per acord entre ambdues parts, no obstant això, el Julià Sala va continuar menant el molí i pagant el cens. Per aclarir la situació, i salvaguardar els drets dels Cardona, el 8 de maig de 1456 es va fer un nou establiment, protocol·litzat pel notari de Barcelona, Francesc Matella. Aquest establiment perpetu va ser un dels arguments que Pere Massana, un llunyà descendent del Julià Sala, va utilitzar el 1850 en la seva argumentació en contra del permís per instal·lar l'actual Molí de Boixeda. En aquell plet, el Massana va fer fer al notari Joaquim Vinyals Arbós una còpia oficial de l'antic document d'establiment, còpia que s'ha guardat en l'arxiu de la casa de Boixeda, i a la qual hem tingut accés.

La vídua Elisabet, juntament amb els tutors del seu fill, el cavaller Joan de Sentmenat i el donzell Valentí Francesc Armenter de Sentmenat, van signar el contracte de cessió. Després dels preliminars, el contracte fa així:

...stabilimus et in emfiteusim damus et concedimus vobis jam dicto Juliani Sala alias Rovira habitatori in dicto Manso Sala situato in dicto termino Castri de Fals et vestris in dicto Manso Sala successoribus et quibus volueritis perpetuo (...) jam dictum Casale, unius Molendini cum rego et resclosa, et cum duabus petiis terrae ipso molendini contiguas, cum duabus molis et

rodano, cum una peple et una enclusa ferri per alosar (...) et sub tali et etiam pacto et conditione, quod vos incontinenti teneamini facere et construere supra voltam dicti casalis Molendini quandam domum cum duobus sotres, si jam per vos a tempore citra quo praedicta tennistis factae et constructae non sunt vestris propriis missionibus et expensis...

Noti's com el notari insertava en el text en llatí alguns conceptes en català, que no sabia o no volia traduir. La transcripció aproximada d'aquest fragment seria: "establim en emfiteusi i concedim a vos, Julià Sala, àlies Rovira, habitant en el mas Sala de Fals, i als vostres successors, i a qui vos vulgueu, (...) aquell casal ja esmentat, amb un molí, amb el seu rec i resclosa, i dues peces de terra annexes al molí, i dues pedres de molí i el rodet, i una pepla (?) i una enclusa de ferro per a llossar (...) i sota tal pacte i condició, que vos pugueu construir i edificar a les vostres expenses una casa de dos sostres sobre la volta del molí...

A partir d'aquest tros podem treure'n la conclusió que, a més del molí fariner, hi havia una instal·lació de ferreria, que aprofitaria tal vegada l'aigua del rec per fer funcionar la forn i el martinet. També ens permet datar amb precisió la part del Molí que està construïda sobre la volta del primer pis.

L'establiment del molí incloïa també cinc peces de terra de poca extensió. La primera envoltava el Molí i arribava fins a la vora de la riera, que en aquell tram fa una mena de volta. Per la part superior termenejava amb el mas Ramàs. Una altra peça portava el nom de "l'Era", i limitava amb la riera pel cantó nord, mentre que pels costats tenia terres d'uns parcers dits Pere Sanjea, Miranla i Guillem Morató. La tercera peça era un tros rocós que quedava a la part

sud de la Torre Nova. Una altra era l'anomenada "L'hort Nou", que es trobava a l'altra banda de la riera, tot fent frontera amb un tros del Morató i amb terres de la rectoria. Finalment, un tros dit "el Molí de Ramàs".

El mas Ramàs ocupava la part baixa del que avui és el nucli habitat de Canet i durant el segle 15è va ser absorbit i agregat com un mas rònc a l'heretat de la Sala (avui Massana). El nom de la peça suggereix l'existència anterior d'un altre molí en aquell indret de la riera.

L'establiment es va fer sense preu d'entrada, però es va fixar un cens anual de 110 sous de moneda barcelo-

nesa, que s'havien de fer efectiu cada any per Nadal. Uns dies després, el diumenge 9 de maig de 1456, a casa del venerable Alodio de Navel, un mercader de Barcelona, els procuradors del Comte de Cardona van donar el consentiment a l'establiment del Molí fet pels Sentmenat. Nos D. Joan Ramon Folch, Compte de Cardona, així com a dret Señor, e per raho de la dreta Señoria que havem en lo feu de Fals e en lo dit Molí, fermam la present transportacio e alienacio o establiment, salvat a nosaltres tots e cualsevols drets a nosaltres pertanyents, així com a directe Señor del dit feu e coses establides, als quals no volem, ne entenem esser en res perjudicats, ans sien a nos e als nostres per tots temps sauls.

El Molí del Massana

El Molí va passar doncs a ser propietat de l'amo del mas Massana, el qual el va tenir durant cinc cents anys. Per això, el nom va canviar i va passar a ser conegut com el Molí del Massana.

Portal

En el transcurs de tants anys hi han passat innumera- bles moliners, però el nom de la majoria no ha quedat en- registrat enlloc, perquè els tractes entre l'amo i el moliner solien ser verbals i de durada limitada. A continuació, i en ordre cronològic, apareixeran alguns dels moliners que van fer estada al Molí del Massana en un moment o altre de la seva història.

(1532) Pere Massana, habitant al Molí del Castell de Fals, reconeix deure a Joan Anglada, mercader de la ciutat de Manresa, tretze ducats i mig per una mula negra que li va fiar.

(1592) Agnès, filla de l'amo del mas Vila de Fals (avui Tatger), vídua de Joan Roger, habitant mentre vivia al Molí de Fals, es casa en segones núpcies amb Joan Prat, pagès de la ciutat d'Agen (França).

(1611) Joan Pujolar, moliner de Fals, deu 14 lliures i 8 sous a Joan Reguant de Súrria per una peça de terra situada en aquesta vila.

(1615) Arnau Costa, moliner, natural del bisbat de Co- mence, ara habitant a Fals, es casa amb Àngela Torra, àlies

Fransoy, vídua de Joan Sala, un ferrer de Manresa.

(1712) Es casa Mònica, filla d'Antoni Costa, moliner de Fals, i Elisabet, sa muller.

(1806) En la relació del cadastre hi figura Vicenç Massa- na, moliner del Massana.

(1812) Tomàs Puigdellívol de Castelltallat es casa amb Rosa, filla de Joan Santamaria, el moliner de Fals, i la seva dona Maria Bailina.

(1830) Ramon Oller, hereu de Torreblanca, paga al moli- ner Ramon 8 pessetes a l'any per la conducta de moldre.

(1845) El moliner paga per dues terces del cadastre 4 dobles de quatre rals, més 4 duros i 4 sous. Per una talla i per una talla menuda paga 3 dobles, 7 pessetes i 19 quar- tos. Pels bagatges paga 15 pessetes.

(1855) El vidu Joan Santamaria, natural de Fals i moli- ner del Molí de Massana, enllaça amb la donzella Rita Ge- nescà Flotats, de Sant Mateu.

Durant tots aquests anys els amos del mas Massana van anar pagant el cens al procurador del Marquès de Sentmenat, fins que a començaments del segle 19è es van abolir els drets senyorials. Vicenç Massana va fer re- formes al Molí, segons el testimoni d'una pedra de la base, que està inscrita amb el seu nom i l'any 1798. A més de renovar les pedres del molí, sembla ser que va refer part de la bassa.

El 1835 es va produir un fet que va significar l'inici del final de l'activitat d'aquest molí multiseccular. Ramon Galí, propietari del mas Boixeda, va iniciar els tràmits per la instal·lació d'un altre molí més modern, situat uns metres més amunt, en la confluència de les rieres de Fals i de Fon- tanet. El Boixeda va sol·licitar permís al Batlle d'Aigües del Real Patrimoni, però Pere Massana va fer una reclamació i va aconseguir que s'aturés la concessió del permís durant molts anys. L'expedient es va anar fent gruixut, fins que el 1845 el conflicte va arribar als tribunals. Els arguments dels advocats del Massana estaven basats en l'establiment del 1456, que tal com ells ho veien, cedia l'ús de l'aigua de la riera exclusivament pel Molí de Fals. També es lamentaven de l'escàs cabal d'aigua, sobretot als mesos d'estiu, que deixava l'activitat del Molí paralitzada durant llargues temporades. En realitat les queixes no eren gaire fona-

mentades, ja que l'aigua després d'escolar-se de la bassa del Molí de Boixeda, inevitablement era recollida per la reclosa i aconduïda a la bassa del Molí del Massana. Creiem que la queixa venia motivada més aviat per la pèrdua del monopoli de les moltures. A més a més, el nou molí disposava d'una maquinària més moderna i la farina sortia més fina.

Pere Massana va morir el maig de 1850, deixant com hereu el seu fill Salvador, que només tenia 14 anys. Els tutors van seguir amb el litigi, que finalment es va resoldre el 1854 a favor dels interessos del Molí de Boixeda. Ambdós propietaris van jugar fort en la defensa de les seves pretensions. A tall d'exemple, tenim que el gener de 1854, el Boixeda va haver de pagar al seu procurador Ignasi Devesa 1.711 rals de plata per les gestions realitzades durant els darrers 36 mesos.

Una vegada aturada la seva activitat, el casalot del Molí es va reconvertir. Els baixos es van aprofitar com a quadra pels animals i el primer pis com a magatzem, mentre que el pis superior i les golfes van ser utilitzats com a vivenda per diverses famílies, normalment treballadors del mas Massana.

Francesc Fàbrega Lladó, natural de Balsareny, i la seva muller Rosa Casas Riera, filla de cal Joan de la Creu, van viure al Molí des de finals del segle 19è. El Francesc era carreter del mas Massana i va tenir dos fills que van néixer al Molí, el Francesc (Xisco) i la Teresa. Quan va morir el 1920 va quedar com a cap de casa el Xisco Fàbrega, i això que només tenia 18 anys. El Xisco va abandonar el Molí el 1932, perquè va comprar la casa de cal Joan de la Creu. Els següents habitants van ser Llorenç Casas, àlies el Cisteller, i la seva dona la Josefa Casas Riera. El Llorenç era de cal Cinto, mentre que la Josefa era de cal Joan de la Creu, de manera que els dos eren cosins. El Llorenç era anomenat el Cisteller perquè passava per les cases i feia cistelles, coves o el que convenia, amb els vímetes que havien tallat a l'hivern. El Cisteller tenia una única filla, la Claretta, i una altra d'adoptada, la Rosa. Aquesta família va marxar del Molí el 1945 per anar a la masoveria del mas Clarena de Camps.

El següents van ser el Joan Massana Tenas, fill del Josepet Massana, un dels masovers del mas Massana, i l'Enriqueta Boladeras Moncunill, nascuda a ca la Gardela. El Joan no era pagès, sinó que treballava en una indústria a Manresa, i s'estaven al Molí a canvi d'un lloguer anual. Després d'ells hi va fer estada Isidre Tarrés, que era de cal Codony, una casa del regadiu de Manresa. Va treballar un temps al mas Massana de mosso i el mateix amo li va proporcionar la vivenda.

Els estadants del Molí plantaven verdura pel seu propi consum en els horts que hi havia entre el Molí i la riera. De vegades però, els horts eren menats pel mateix masover del mas Massana. Eren horts bons, perquè es podien regar amb l'antic canal que venia de la resclosa, situada aigües

Arxiu F. Villegas

Façana (1942)

avall del Gorg Negre, a sota del Molí de Boixeda. A la llarga, el rec es va embussar i actualment ja no porta aigua.

Miquel Massana va iniciar el 1963 el procés de liquidació de la seva propietat i es va vendre el Molí de Fals, juntament amb altres finques, a Lluís Canet Foix i al seu soci capitalista Manuel Armillas Jaime. El 1969 un tros de terra proper al Molí va ser venut per aquests a Salvador Esquius Vilanova, de Sant Joan de Vilatorrada, qui va aixecar una granja de porcs. A finals dels anys 70, la vivenda superior va estar llogada una temporada al matrimoni Santiago Flores Zapata i Maria Margarit Freixas, però el 1980, el Canet va segregar el tros corresponent al Molí i el va vendre per 200.000 pessetes declarades a Rafael Cruz Fernadex i Araceli Fernandez Aranda, veïns de Badalona.

Vista general (1975)

El juliol de 1992 el Molí va ser venut a la senyora Leonor Díaz de Liaño Serra, la propietària actual. La Leonor i el seu marit van fer obres de reforma d'una certa consideració. Primer van desmuntar els murs de la bassa, fets amb carreus perfectament regulars, i després van aprofitar aquest material per aixecar un pis sobre el casal del Molí. Van haver d'ensorrar les parets de les golfes, que eren de tovots, i la teulada de dos aiguavessants. El resultat final va ser un sostre pla, coronat amb uns merlets fets amb els carreus de la bassa, la qual cosa li dona un aspecte vagament neogòtic.

La planta baixa, on s'hi troben encara les pedres del

molí, i el primer pis, amb els seus arcs gòtics, el sostre de bigajunt, el gran finestral i les espitlleres, no han sofert gairebé transformacions, i són un testimoni de la grandesa d'aquest antic edifici, sens dubte l'exemplar de molí medieval més ben conservat de la comarca.

El Molí de Boixeda: un centre industrial

Encara que en un vell pergami guardat en el monestir de Montserrat surti una referència indirecta a una farga instal·lada en algun lloc sense determinar de la riera de Fals, podem afirmar rotundament que l'economia de Fals ha estat sempre basada en la agricultura i la ramaderia. Hi ha però, una excepció notable; el complex industrial instal·lat el segle 19è al Molí de Boixeda.

Malgrat que el molí fariner que va posar en funcionament el 1855 Ramon Galí Sala, l'amo del mas Boixeda, era més avançat tecnològicament que l'antic Molí de Fals, aquest operava segons el mateix principi, l'aprofitament de l'energia hidràulica de l'aigua de la riera. Una bassa acumulava aigua procedent d'una resclosa riu amunt, i quan convenia, es deixava baixar l'aigua emmagatzemada per un conducte, per tal que adquirís velocitat. L'empenta de l'aigua feia girar una turbina, o roda amb pales, i aquesta feia rodar la pedra superior del molí.

Entre les dues pedres molars, la de sota, fixa, i la de sobre, mòbil, s'hi deixava caure el gra, que s'esclafava i es convertia en farina. La qualitat de la farina era baixa, ja que sortia barrejada amb una part de la clofolla del gra, i a més, incorporava partícules sòlides produïdes pel desgast de les pedres. Aquests granets de sorreta ocasionaven el desgast de les dents dels nostres avantpassats, tal com es pot observar en els esquelets antics. Les pedres de molí estaven gravades amb unes estries i necessitaven un manteniment freqüent.

Les pedres del Molí de Boixeda van venir de bastant lluny, concretament de la pedrera de La Ferte, a França. Mesuraven 1 metre i 40 centímetres de diàmetre, i tenien 28 cm. de gruix. Van ser comprades el 1897 al magatzem d'Andreu Noguera de Barcelona i van costar 675 pessetes, més 30 pessetes pel transport amb ferrocarril fins l'estació de Rajadell.

En un contracte signat el gener de 1858 entre l'amo del Molí i el que suposem va ser el seu primer moliner, el Martí Clotet, s'especifica que el moliner s'ha d'encarregar d'escurar i apariar els recs, la resclosa i la bassa, i també de fer el manteniment de les moles, picant-les amb la boixarda quan fos necessari. Al Molí hi havia llavors també una fornà i una ferreria, que deurien funcionar amb la força de l'aigua. Com que el tracte obligava al moliner-ferrer a donar a l'amo la meitat dels ingressos de les moltures

En l'actualitat el Molí és la seu d'una associació que acull animals, sobretot cavalls, abandonats. Finalment, volem agrair a la Leonor la seva amabilitat en permetre'ns visitar l'interior del casal i tirar les fotografies que il·lustren la revista.

i de la ferreria, aquest tenia una llibreta on apuntava els comptes. S'han conservat les anotacions fetes entre els anys 1868 i 1874, i a través d'elles podem veure els treballs que feia el ferrer.

Al taller es ferraven els animals i també es feia el manteniment de les ferradures; es pagava 1 quarto per cada clau que calia reposar, unes ferradures noves de ruc costaven 4 rals, mentre que un referrat de mula sortia a 1 o 2 rals.

A la fornà es llossaven i calçaven les eines de pagès, com arpiots, fangues, magalls, vuitenes, sisenes, aixadons, relles, podadores, i també barrines, escarpes i escodes. El preu de llossar una rella d'arada era de 3 quartos, un magall 4 quartos, i una escarpa 2 quartos. En comptes de pagar cada treball, la majoria de les cases optaven per pagar al ferrer una "conducta" o quantitat fixa anual que cobrís la despesa del manteniment de les eines. Una casa normal pagava entre 8 i 10 rals, però cases més fortes pagaven més. Per exemple, la conducta del mas Serra era de 20 rals i la del masover del Grauet era de 32 rals. D'acord amb les condicions del contracte, el ferrer estava obligat a llossar i esmolar gratis les eines i arades de l'amo, i així mateix ferrar-li de franc les bèsties.

Embarrats

Tots els pagesos acudien a la ferreria quan se'ls espatllava algun estri. A la llibreta trobem anotades feines tals com, posar dos claus a uns orellons d'arada, fer una cua de pael·la, posar un gra als arpiots, posar dues pues noves a unes sisenes, apariar un pany, canviar la molla d'un tisoire, etc.

El ferrer també fabricava tota mena de peces metàl·liques, com per exemple, un forrellat, un ferro pel trill, uns golfos, un ferro per escurar arnes, una barana per l'eixida, un magall nou, etc. El preu de les peces forjades depenia de

l'estona de feina i de la quantitat de material emprat. Per fabricar 3 tascons, que pesaven 8 lliures i 3 unces, el ferrer va cobrar 7 rals, i per fer dos cèrcols per una maça, d'un pes de ferro de 5 lliures i 2 unces, va cobrar 9 rals.

Creiem que aquesta ferreria va estar activa fins poc abans de la guerra civil, ja que Jaume Casas, un dels nois de cal Cinto, va fer-hi l'aprenentatge de ferrer a la dècada del 1930.

A començaments de segle, el Molí de Boixeda va diversificar la seva activitat, i al costat del molí fariner i el taller de ferrer, es va muntar una serradora. El 1913 la serradora estava arrendada per 25 pessetes anuals a Ramon Devant Vila, el qual disposava d'una extensió de terreny per guardar-hi els troncs. L'arrendatari estava obligat a serrar gratis tota la fusta que l'amo de Boixeda necessités pel seu ús.

El 1926, el propietari va fer una forta inversió per tal de modernitzar el Molí. Va comprar un motor de 16 cavalls que funcionava amb un cremador d'olis pesants, manufacturat a l'empresa "Campbell Gas Engine Co.", de Halifax (GB). Més tard va comprar un altre motor més potent de la mateixa marca, de 24 CV. Aquestes dues màquines motrius estaven situades a l'entrada de la farinera i, mitjançant unes corretges de cuir de 25 cms. d'ample i un sistema de politges de fusta i embarrats, accionaven diverses màquines de moldre i classificar la farina.

El 1929 va entrar un moliner nou, el Salvador Cases Pesarrodona, un fill del masover del Pla de la Vila, i aquest va comprar una colla de màquines noves per substituir la maquinària obsoleta. El juliol de 1930 va encarregar a Barcelona un molí compressor de quatre cilindres de 610 mm. de la marca "Robinson", i un torn centrífug de 2.200 mm. de la mateixa marca. El molí li va costar 2.500 pessetes i el torn 600 pessetes. Aquestes màquines, juntament amb una "planxeta" i un recol·lector de 140 mànegues, servien per fabricar farina fina panificable. El Salvador també va muntar una dinamo per produir electricitat per les màquines i per il·luminar les dependències del Molí i la casa annexa. El 1932 va rescindir el contracte d'arrendament i aleshores l'amo el va haver d'indemnitzar per totes les inversions que havia fet al Molí. Aquestes es van avaluar en 31.500 pessetes, una bona quantitat tenint en compte el valor de la moneda d'aquell temps.

Enric Vall de Vilaramó encara va fer una darrera inversió el 1935 comprant un grup electrogen de la marca "Rex", que generava corrent de 24 V i 450 W. No va abonar les 3.180 pessetes al comptat sinó que va signar algunes lletres. Però no les va acabar de pagar, perquè va esclatar la guerra i l'activitat del Molí es va aturar.

Per l'inventari que es va fer el 1932, quan hi va haver canvi de moliner, podem fer-nos una imatge de l'aspecte que presentava l'interior del Molí de Boixeda. A més de les màquines abans esmentades, hi havia un sistema d'embarrats i eixos de transmissió que connectaven els diversos elements mecànics, un elevador de rosca, una tremuja per la farina, un dipòsit gran pel blat, una "transpuntadora" amb llevador i tub d'aspiració, una màquina "Sic-Sac", una bàscula, i moltes peces de recanvi, com per exemple, cigonyes, politges de fusta, pinyons de ferro, corretges, rosques, etc. Al soterrani del molí s'hi trobaven les antigues moles de pedra en bon estat de conservació, amb el seu ríscle, tremuja i grua per aixecar les moles. També s'hi trobava una turbina hidràulica de 16 cavalls de potència que donava energia a totes les màquines.

En el mateix inventari hi figura el contingut d'altres departaments del Molí. A la ferreria: una enclusa, una manxa, una màquina de foradar, dos cargols de banc, un tornall d'esmolador, dues fileres de roscar, diversos martells de forja, un "batavan", un soldador, dos malls, unes tenalles grosses, dos filaberquins, un tallant, un "tallacascos", una caixa de ferramentes, etc.

Al forn: un forn de coure pa amb termòmetre, una màquina de pastar de la marca "Jeber", 13 caixes per posar el pa, una pastera de fusta, una taula, una caldera pel carbó, 4 pales, un cossi pel llevat, unes balances, un armari amb mosquitera, etc.

I a la botiga: diversos prestatges, un taulell, unes balances amb 11 peses, un molinet, un piló de tallar carn, un escorxadador, un tallant, un ganivet gros, etc.

Veiem doncs, com al voltant de la indústria principal, el molí fariner, es van aplegar al Molí de Boixeda un conjunt d'activitats que donaven servei i satisfacció a les necessitats dels habitants del poble. Al Molí es ferraven els animals, es fabricaven tota mena de peces de ferro, es reparaven i esmolaven les eines de pagès, es tallaven fustes i taulons, i es venia pa, carn i altres comestibles.

Després de la guerra civil, va llogar el Molí la família Casellas. El molí va tornar a moldre de manera intermitent, però únicament per fer pinso pels animals. El forn de pa va treballar molt durant el temps del racionament i va estar actiu fins a la dècada dels 80. La botiga també va funcionar molts anys i va acabar convertida en restaurant. Durant aquest temps, el molí pròpiament dit ha patit desperfectes a causa d'algunes rierades. Una part de la maquinària i eines ha estat venuda a preu de ferro vell, mentre que la resta segueix rovellant-se a l'interior d'un edifici que amenaça ruïna.